

LIETUVIŲ-LATVIŲ ETIMOLOGIJOS

1. *buôzt*

Lat. *buôzt* „sträuben, emporheben“ EH I 259, plg. dar *buôztiês* „sich borsten, sich sträubig machen; sich dick vermummen (= stipri apgērbties); (fig.) borstig, verdrießlich werden, sich ärgern“ ME I 363, J. Endzelīns yra susiejęs su s. skand. *bágr* „įkyrus, grasus; paniuręs, susiraukęs“, s. vok. aukšt. *bāgan* „vaidytis, rietis“, air. *bág* „kova“, *bágin* „ginčijuosi, vaidijuosi“¹. Šiai etimologijai vargu ar galima ką prikišti. Turinio segmentai gana artimi. Balsių kaita *ō* : *ē* (germanų kalbų žodžiai čia turi *ā* iš *ē*; airių *á* daugeliu atvejų atspindi ide. *ō*), kurią rodo čia sugretinti žodžiai, ide. kalbose yra visai dėsninga. Tačiau tokią etimologiją galima laikyti patikima tik tuo atveju, kai latvių kalbos dirvoje *buôzt* išetimologizuoti negalima.

Teksto fragmentų lat. *cūkas, suņi, kaķi buožas*, t. i. *sacel muguras vilnu uz augšu* ME I 363 ir rus. *вóлосы дýбом станóвятся* „plaukai (ant galvos) šiaušiasi“ sugretinimas leidžia manyti, kad lat. *buôzt* turi ryšį su lat. *buôze* „der Stock, Knüttel; ein Stock mit einer Verdickung am untern Ende etc.“. Ši spėjimą galima paremti tokiais panašios semantinės struktūros teksto fragmentais, kaip rus. *поднимáться дýбом* (iš **dybъ*, plg. rus. dial. *дýба* „(šulinio) svirtis“), *подымáться столбóм* (: *столб* „stulpas, mietas“), lenk. *stanąć słupiem* (: *słup* „stulpas, šulas“), vok. *sich báumen* (: *Baum* „medis“), kurie reiškia „piestu stotis, šiauštis“. Vadinasi, kaip vok. *sich báumen* yra atsiradęs iš vardažodžio *Baum*, taip, matyt, ir lat. *buôzt* yra vardažodžio *buôze* vedinys.

2. *buôze, búožė*

Lat. *búoze*² „zwei zu einem Floß verknüpfte Tröge“ ME I 363, „ein kleines Boot“ EH I 259, kuris K. Miülenbacho „Latviešu valodas vārdnicā“ paliktas be etimologinių pastabų, A. Breidakas² visai pagrįstai sieja su lat. *buôze* „der Stock, Knüttel, die Keule etc.; ein Stock mit einer Verdickung am untern Ende; das dicke, kugelförmige Ende eines Stockes“. Remdamasis naujais tarminiais duomenimis (pvz., Pildoje žodžiu *búoze*² vadina iš storo medžio kamieno išskaptuotą laivelį), jis vykusiai paaikškina ir siejamųjų žodžių semantinius santykius: „Jādomā, ka vārda *búoze*²

¹ J. Endzelin, — KZ 52 (1924) 118—119.

² A. Breidaks, Etymologica, Latviešu valodas salīdzināmā analīze (Zinātniskie raksti, 118. sējums), Rīgā, 1969, 71.

pamatnozīme ir „no resna koka stumbra izgatavota laiva“, kas savukārt attīstījies no nozīmes „koka stumbrs“³. Laikydamasis tradicinio požiūrio, lat. *buōze*, liet. *búožė* A. Breidakas gretina su lat. *bauze* „ein Stock, Prügel; Schlägel am Dreschflegel etc.“, liet. *baūžas* „beragis, buolas; su plika galva, kakta etc.“ ir toliau su ide. šaknīm **bhu-*, **bu-* „pūstis, pampti“.

Nesunku pastebėti, kad *buōze*, *búožė* susiejimas su *u* eilės vokalizmo leksemomis nėra to žodžio etimologija, nes *u* eilės vokalizmo leksemos pačios reikalingos aiškinimo.

Sulyginus lat. *buōze* (ir *buozis*) „der Stock, Knüttel, die Keule; die Schnellwage; der Weberbaum; der Kopf in der Kindersprache“ ME I 362, „ein Stock mit einer Verdickung am untern Ende; das dicke, kugelförmige Ende eines Stockes“ EH I 259, liet. *búožė* (ir *buožė*) „koks sustorėjimas, burbuolė, išsipūtimas ant galo; galva, guogė, baužė; pagalys, lazda su drūtesniu galu; senovės kariaujamas ginklas (metalinė burbuolė ant trumpo koto); kūlė su drūtu galu; kultuvo galva, spragilas; trumpas storas pagalys linų galvoms kulti; grūstuvis, piestas; senoviškos svarstyklės, bezmėnas; varpo širdis ar kleketų barškakas; šautuvo apsodas“ LKŽ I 1169 gana gausius turinio segmentus, matyti, kad bendri, taigi veikiausiai ir pirminiai, yra „pagalys, lazda su drūtesniu galu, ein Stock mit einer Verdickung am untern Ende“ ir „koks sustorėjimas, burbuolė, išsipūtimas ant galo, das dicke, kugelförmige Ende eines Stockes“. Pastarųjų turinio segmentų tarpusavio santykis artimas semantiniam santykiui liet. *pagalỹs*, lat. *pagale* „das Holzscheit“: liet. *gālas*, lat. *gals*, kurie etimologiškai siejasi su liet. *gėlti* „geluonį leisti, kašti; kirsti; žeisti“, lat. *dzełt* „stechen, brennen, beissen“. Šie baltų kalbų duomenys ir dar tas faktas, kad vok. *Stecken* „lazdelė“, angl. *stick* „lazda“ priklauso ide. šakniam **steig-* „durti, diegti; gelti, kašti; aštrus“ ir leidžia, rodos, liet. *búožė*, lat. *buōze* etimologiškai sieti su lat. *bāzt* „stecken, stopfen“ ME I 276, liet. *božóti* (praes. *božója*) „nedailiai, storai raikyti“ (Salamiestis) LKŽ I 970, lat. *bēzt*² „schütten, scharren“ ME I 292–3. Kad lat. *bāzt* ir *bēzt*² veikiausiai yra vienos šaknies leksemos, matyti iš liet. *bėsti* „kur nors kišti, smeigti, durti; kasti; varyti, siūsti“, lat. *best* „graben“, kurių turinio segmentai yra visai artimi *bāzt*, *bēzt*² turinio segmentams.

Tarp lat. *buōze*, liet. *búožė* ir lat. *bāzt*, *bēzt*² yra ir kito pobūdžio semantinis ryšys. Tokie *buōze*, *búožė* turinio segmentai, kaip „die Schnellwage; der Weberbaum; kūlė su drūtu galu; kultuvo galva, spragilas; trumpas storas pagalys linų galvoms kulti; grūstuvis, piestas“, leidžia manyti, kad senovėje pagalys, lazda ar pan. su drūtesniu, storesniu galu buvo vartojami įrankiais grūdumui, kimšimui, kišimui, trynimui ir pan. Kad tokį ar panašų veiksmą ir tam veiksmui atlikti skirtą įrankį žyminčios leksemos turi etimologinį ryšį, gražiai rodo, pvz., liet. *brūklỹs*

³ A. Breidaks, loc. cit.

„drūta lazda, žagaras, rykštė, koks įnagis mušti; toks pagalys, vartojamas kūlius rišant ryšiui užkišti etc.“ : *brūkti* „terpti, spausti, kišti“; *grūstūvas* „kuoka, buožė piestoje kam grūsti; piesta etc.“ : *grūsti* „krušti, trinti, smulkinti, malti; kišti, dėti, kimšti, murdyti etc.“; *piestà* „medinis indas (stuobrys) kruopoms, sėmenims, kartais ir lašiniams grūsti“ : *paisyti* „miežių akuotus nudaužyti“.

3. *burnà*

Liet. *burnà* (acc. sing. *bùrna*) ir *bùrna* „tuštuma tarp lūpų ir gerklės; veidas; snukis“ LKŽ I 1193–5 atitikmenys kitose ide. kalbose yra gerai žinomi. Pirmiausia, tai – bulg. бърна „lūpa“, kuri su minimu lietuvių kalbos žodžiu dar 1915 m. susiejo St. Mladenovas⁴ (dėl semantikos plg. lot. *ōs, ōris* „burna, snukis; veidas; anga, skylė; žiotys“, sl. *usta* „burna“, s. ind. *óṣṭhas* „lūpa“), paskui arm. *beran* „burna“, air. *bern* „plyšys, praraja, kiaurymė“ (iš **bernā*)⁵. Toliau E. Frenkelis⁶ juos dar gretina su lot. *forāre* „gręžti“, s. vok. aukšt. *boron* „gręžti“. Tačiau pastarieji veiksmažodžiai yra aiškūs vardažodžio **bhorā* vediniai, atsiradę, matyt, vėlai atskirai lotynų ir germanų kalbose, ir todėl vargu ar tinka juos lyginti su čia nagrinėjamaisiais burnos pavadinimais.

Taigi neabejotini liet. *burnà* atitikmenys telieka bulg. бърна, arm. *beran* ir air. *bern*. Tačiau, kaip žinoma, tikslų atitikmenų buvimas kitose ide. kalbose dar nėra etimologija ir nepašalina klausimo dėl nagrinėjamojo žodžio suskaidymo į pirminės morfemas, dėl jo pirminės reikšmės nustatymo.

Prieš gilinantis į liet. *burnà* etimologiją, pravartu paliesti klausimą dėl jo atitikmens latvių kalboje:

Lat. *puñs* (ir *puñna, puñnis*) „die Schnauze; der Rüssel; die Spitze des Fußes und des Schuhwerks“ ME III 418 veikiausiai identifikuotinas su liet. *burnà*: pirminis skardusis **b-* galėjo būti pakeistas *p-* dėl įtakos tokių artimo turinio žodžių, kaip *pūrpas*² „die Lippen“, *puñslas* „die Schnauze, Nase, das Maul, die Fresse“⁷.

Atrodo, kad liet. *burnà*, lat. *puñna* (iš **burna*) galima išetimologizuoti baltų kalbų dirvoje. Juos galima laikyti esančius vienos šaknies su lat. *buñnīt* (praes. *buñnu*) „quetschen, knittern, zu zerreiben suchen; mit einem stumpfen Messer schneiden“ ME I 354, „stoßen, schütteln, rütteln“ EH I 255, *burna* „wer zu knittern pflegt“ ib. 255. Pastaruosius sulyginus su turinio planu artimais lat. *buñzīt* (praes. *buñzu*) ir *buñzēt*² „reiben, zerknitten“ ME I 356, *buñza* (ir *buñza*) „die Reiberei, der Tumult, das Gedränge, Gewühl“ ib. 355 (jo denominatyvas yra *burzāt* „reiben, zerknitten“ EH I 255), lengvai galima išskirti šaknį **bur-* „trinti, glamžyti“ (iš **br-H-*).

⁴ St. Mladenov, Etymologisches. 1. Die slav. Entsprechung von lit. *burnà* „Mund“, – IF 35 (1915) 134.

⁵ R. Trautmann, Balt.-slav. Wb., 40; E. Fraenkel, Lit. etym. Wb., 66.

⁶ E. Fraenkel, loc. cit.; plg. K. Būga, RR II 548.

⁷ M. Miežinio duodamas liet. *puñnis* „snukis“ veikiausiai yra leticizmas.

Šaknį **br*-H- > **bir*- toliau randame lat. *biřzt* „zerbröckeln, zerfallen“ ME I 300, liet. *biřžti* „daryti brėži su koja dirvoje, kad sėjėjas matytų, kaip plačiai sėti; biržyti“ LKŽ I 852. Normaliojo balsių kaitos laipsnio šaknis **ber*- paliudyta latvių kalboje: *berzt* „reiben, scheuern, wund reiben“ ME I 280.

Baltų šaknį **br*-H- (> **bur*-, **bir*-) galima toliau identifikuoti su gr. φάρω „skeliu, trupinu“, φάρω „ariu“, rus. борона „akėčios“ (iš **bor-n-ā*).

Vadinasi, balt. **burnā* „burna, snukis“ ir bus su priesaga -*n*- atsiradęs iš baltų šaknies **br*-H- > **bur*- „trinti > kramtyti“. Svarbi yra tipologinė paralelė iš slavų kalbų. Slavų kalbose, panašiai kaip ir baltų, iš šios šaknies normaliojo balsių kaitos laipsnio varianto su ta pačia priesaga -*n*- buvo sudarytas žodis, kuris taip pat buvo skirtas trynimo, smulkinimo (akėjimo) įrankiui vadinti.

Kad turinio segmentai „kramtyti“ ir „burna“ yra genetiškai susiję, matyti iš etimologinio ryšio tarp liet. *žiūna* „žandikaulis“, *žiūnos* „vandens gyvių kvėpuojamieji organai“, lat. *žaūnas* „Fischkiefern, die Fischkieme; der Kiefer; die Kinnlade; die Backenknochen; der Mund, das Maul (pejorativ)“, bulg. жына „lūpa“ ir s. sl. *žuja* „kramtau“; got. *munþs*, s. vok. aukšt. *mund*, s. angl. *mūth* „burna“ (iš germ. **munþa*-) ir lot. *mandō* „kramtau, ėdu, kandu, graužiu“. O semantinė raida „trinti“ > „kramtyti“ neturėtų kelti abejonių, plg. kad ir liet. *kriūsti* „kietą daiktą valgyti, ėsti, graužti“, *kramtyti* „smulkinti dantimis (maistą), kąsnoti; krimsti, graužti“, lat. *krimst* „nagen, klauben“, *krāmstīt* „knabbern, schubben, lausen, nagen, reiben“.

4. čaižyti

Apie šį veiksmą J. Otrębskis rašo: „... auf Umbildung von *aižyti* bzw. *dižyti* beruht wohl das Verb *čaižyti* „schlagen, peitschen“. Wie aber das anlautende č- zu erklären ist, muß einstweilen eine offene Frage bleiben“⁸.

Lie. *čaižyti* (praes. *čaižo*) ir *čaižyti* (praes. *čaižo*) „plakti, kapoti, lupti“ LKŽ II 54 yra aiškūs veiksmą žodžių *čiežia*, *čiežė*, *čiežti* „čaižyti, plakti; mušti, lupti etc.“ ib. 105, *čėizia*, *čėižė*, *čėižti* „šiukšlinti, čėgžmyti; šlapintis“ ib. 61 (dėl reikšmės plg. *į-čėižti* „įkirsti“) vedinys, dėl darybos plg. *aižyti* ir *aižyti* „imti iš lukšto (grūdą, riešutą); gliaudyti; mušti, lupti etc.“ : *iėžti* „aižyti“, *eėžti* (ir *eįžti*) „aižyti, iežti“; *graižyti* (ir *graižyti*) „skyles daryti; (refl.) sukinėtis, kraipytis etc.“ : *griežti* (ir *griežti*) „piauti, rėžti rėži, brėžti; lupti, gramdyti, gremžti; griežtuvu daryti indui graižtus (griežimus), griovelį, išpiovą, dėti dugną; sukti, grėžti etc.“; *blaižyti* „braukyti, skusti“ : *bliežti* (be kirčio) „smarkiai mesti“ ir kt. Afrikata č- prieš priešakinės eilės balsius rodo, kad šaknis *čiež*-/*čėiž*- veikiausiai yra onomatopėjinės kilmės.

⁸ J. Otrębski, KZ 75(1957) 207.

5. čiáužyti

Liet. *čiáužyti* (*čiáužo, čiáužė*) „plakti, kapoti, lupti“ (Vidiškės), *nu-čiáužyti* „plakant nukirsti“ (Daugėliškis) LKŽ II 99 yra veiksmazodžio *čiaūžti* „čiuožti (ppr. su pačiužomis); šliaužti, šliuožti; lipti, sliuogti; tylomis eiti; lyti, žliaugti; čeižti, šlapinti“ LKŽ II 99–100 vedinys. Tačiau jų turinio segmentai, kaip matyti, yra kiek nutolę. Identifikuojant šiuos veiksmazodžius, svarbu tai, kad turinio segmentus „plakti, lupti, kirsti“ manifestuoja ir pats veiksmazodis *čiaūžti*, plg. *pér-čiaūžti* „suduoti, sukirsti“: *Párčiaužė lazda per šunies nugarą* Raguva. Toliau turinio segmentai „plakti, lupti, kirsti“ ir „lyti, žliaugti, šlapintis“ yra manifestuojami tų pačių išraiškos segmentų, plg. *čiožti* „kirsti; smarkiai lyti; šlapinti“ LKŽ II 117; *čiežti* „čaižyti, plakti; šlapintis (vaikų kalboje)“ LKŽ II 105; *į-čėižti* „įkirsti“, *pa-čėižti* „išvaryti čaižant“: *čėižti* „šlapintis“ LKŽ II 61; *čýžti* „dyžti, mušti, plakti, čaižyti; smarkiai lyti; šlapintis“ LKŽ II 195.

6. drīzs

Lat. *drīzs* „geschwind, flink, schnell; baldig, bald eintretend, kurz“ ME I 501, *drīzs* „geschwind, flink, schnell“ EH I 335 (jū denominatyvai: *drīzināt, drīžināt* „geschwind machen, anspornen, ansputen“ ME I 501), atrodo, galima sieti su šaknimi **drīž-/*drēiž-*, kurios pirminė reikšmė galėjo būti „plėšti, drengti, trinti, zulinėti; plyšti, trintis, dėvėtis, nešiotis ir pan.“, plg. liet. *drīžia, drīžė* (ir *drīžta, drīžo*), *drīžti* „plyšti, trintis, dėvėtis, nešiotis; plėšti, drengti“ LKŽ II 736, *drīžulti* (praes. *drīžula*) „trinti“ ib. 737, *drīžia, drīžė, drīžti* „plėšti“ ib. 708.

Tolesnė minėtos pirminės sememos raida galėjo būti tokia: „plėšti, drengti, trinti, zulinėti“ → „varyti, ginti, vyti resp. smarkiai eiti, bėgti“ → „greitas, skubus, spartus, miklus, mitrus, staigus, ūmus“. Pirmųjų dviejų šios transformacijos narių genetinis santykis matyti iš liet. *griėti* „imti, griebti, čiupti, plėšti; žvejoti; semti nuo paviršiaus, graibyti; varyti, ginti etc.“ LKŽ III 594, *drėngti* „nešiojant plėšti, draskyti, gadinti; brūžinti, trinti; smarkiai eiti, bėgti“ LKŽ II 687. Antrojo ir trečiojo minėtos transformacijos narių genetinį ryšį gražiai rodo liet. *griėti* „imti, griebti, čiupti, plėšti; žvejoti; semti nuo paviršiaus, graibyti; varyti, ginti etc.“ LKŽ III 524 ir liet. *greitas* „spartus bėgti, lėkti, skristi, eiti; skubus, trumpas, neilgai trunkantis, neatidėliojamas; karštas, smarkus, ūmus, mitrus“ LKŽ III 559–560, lat. *griets* „schnell“ EH I 408, *grieti* „schnell, rasch“ EH I 660; lat. *žigls* „flink, geschwind, behend, hurtig“ ME IV 809, liet. *žiglus* „vikrus“ (M. Miežinio žodyne) ir liet. *žygis* „apyvoka, ruoša, namų darbai; sykis, kartas“ DLKŽ 974; s. vok. aukšt. *rasc* (vok. *rasch* „greitas, staigus“), s. angl. (ir dab. angl.) *rash* „veržlus; skubotas, neapgalvotas, neatsargus“ (iš germ. **raþ-ska-*) ir air. *rethim* „bėgu“; plg. dar liet. *skubùs* „kuris skuba, greitas“ DLKŽ 737, *skubrùs* „t. p.“ ib. 736, lat. *skubrs* „eilfertig“ ME III 901 ir sl. bažn. *skuba* „pešu“.

7. gubyti

Liet. *gubyti* težinomas iš F. Neselmano ir F. Kuršaičio žodynų: *Gubau, bjau, bysu, byti* „Jemanden prellen, schlagen“ N 260, [*gubau, -biau, -byfiu, -byti* „prellen, schlagen“] K I 139, plg. dar LKŽ III 689. F. Neselmano jis buvo paimtas iš senesnių rankraštinių J. Brodovskio ir Karaliaučiaus archyvo žodynų. Veikiausiai jis yra vienašaknis su *gùbti, gũmba, gùbo* „dubti, linkti“ LKŽ III 691 ir *gaũbtis* „lenktis, riestis“ LKŽ III 159 (dėl semantikos plg. *daũbti* „duobti; lenkti; dobtis, mušti“ LKŽ II 209, *duõbti* „daryti įdubimą; skobti, skaptuoti; mušti“ LKŽ II 610).

Įdomu, kad liet. *gubyti* tikslų formos atžvilgiu atitikmenį turi latvių kalboje: *gubīt, -īju* „rauben, heimlich od. gewaltsam wegnehmen; haschen, fangen (Lizums); gewaltsam wegschaffen, abtreiben, z. B. die Leibesfrucht“ ME I 674, „verderben, verlieren“ EH I 415. Žymus reikšmės skirtumas neturėtų stebinti, nes „(nematant) imti, griebti, glemžti“ reiškia ir liet. *gaũbti*, plg. *Nugaũbsi, tai nugaũbsi, bet kai pagaus, tai bus* (Daugailiai), *Viena ranka sùgaubè sùgaubè visa* (Svėdasai) LKŽ III 160.

8. kaĩpas

Žemaičių tarmėje plačiai vartojamas *kaĩpas* „rankena, lankas (pvz., krepšio, kibiro); arklio kinkomasis lankas“ LKŽ V 181. Tai veikiausiai deverbatyvinis priešagos *-a-* darinys iš liet. *kaĩpia, kaĩpè, kaĩpti* „čiupti, griebti, tverti“ LKŽ II 183, plg. lat. *kàmpju, kàmpu, kàmp* „fassen, greifen“ ME II 152. Pastarasis veiksmožodis šaknyje turi vadinamąjį ekspresyvinį nosinį priebalsį ir toliau sietinas su liet. *kàptelèti* „staigiai čiupti, tverti; čiuptelèti, stvertelèti“ LKŽ V 252, *kàpterèti* „t. p.“ ibid. *kàpterti, kàpterti* „t. p.“ ibid. (plg. interjekcijas *kàpt, kàpt* stvėrimui žymėti), *kapsèti, kàpsia, kapsèjo* „griebti, čiupti“ (plg. *Vienas kapt, kitas kapt, visi kàpsia* LKŽ V 247 etc.)⁹.

Pažymėtina, kad žem. *kaĩpas* tikslų atitikmenį turi latvių kalboje, plg. lat. *kaĩps* „der Bügel eines Korbes“ EH I 583, plg. dar *kampis* „in der Rätselsprache zur Bezeichnung des Kesselhakens“ ME II 151, (*spaiņa*) *kampiņš* „der Bügel“ ibid., kuris taip pat, atrodo, yra veiksmožodžio *kàmp* vedinys.

Turinio segmentų „rankena“ ir „čiupti, griebti, tverti“ ryšį galima iliustruoti lot. *capulus* „rankena (plūgo, kardo)“, gr. κώπη „(irklo) rankena“: lot. *capio* „imu, griebiu“; s. vok. aukšt. *hefti* „(nu)tvėrimas; rankena; kotas“, s. skand. *hefti* „rankena“ (iš ide. **kap-to-s* „sučiuptas“): got. *haban* „turėti, laikyti“. Iš segmento „čiupti, griebti, tverti“ kaip pirminio paaikėja ir tai, kodėl daikto kotas, už kurio imama, lietuvių kalboje yra pasidarytas iš rankos pavadinimo, plg. *rankenà : rankà* (dėl semantinio santykio „rankena“ : „ranka“ : „čiupti, griebti“ plg. dar got. *handus* „ranka“, s. voā. aukšt. *hant* (vok. *Hand*), s. angl. *hand* ir got. *-hinþan* „pa-, sugauti“).

⁹ Plg. E. Fraenkel, Lit. etym. Wb., 218.

Liet. *šėškas* (ir *šėškà, šėškus*), lat. *šėšks* (ir *šėška, šėškus*) galima laikyti priesagos *-(s)k-* vediniu iš veiksmazodinės šaknies *šėš-*, plg. liet. *šàškus, šàškius, šàškis* „nušašėlis“, *šàškė* „nušašėlė“: *šàšti* „šašais aptekti“; *šlāpkus* „kas šlapias“: *šlāpti* „darytis šlapiam“. Ryšium su tuo reikia pažymėti, kad nagrinėjamąjį žodį į tokias morfemas skaidė dar K. Būga, kuris, remdamasis lat. *sesele* „šeškinė kepurė“, teigė: „Последняя форма показывает, что в слове *šėškùs* не было удвоения и что *k* является не корневым, а суффиксальным элементом. Балт. *šėš-* (*šėš-kas*, лтш. *ses-ele*) может одинаково отражать и и.-е. **(s)k'ek'*- и и.-е. *sek'*-“¹⁰. Tuo būdu K. Būga atsisakė K. Jauniaus etimologijos, kuri E. Fraenkelio „Litauisches etymologisches Wörterbuch“ (s. v. *šėškas*) nurodoma kaip tikroji K. Būgos etimologija, kad *šėškas* yra veiksmazodžio *šikti* reduplikacinis darinys **šėš(i)kas* „pasmirdęs, susišikęs“¹¹.

Visą čia norimos pateikti etimologijos esmę sudaro šaknies *šėš-* identifikacijos problema. Tam, kad ji, atrodo, identifikuotina su *šėša, šėšo, šėšti* (be kirčio) „be priežasties pykti, priekabių ieškoti, krimsti“ Tauragnai, *šėšus* (be kirčio) „piktas, priekabių ieškantis, amžinai nepatenkintas“ Tauragnai, *šėš-ùlė* „liežuvininkė, paskalų nešiotoja“ Nočia, galima pateikti kai kurių argumentų.

Dėsningu veiksmazodžio *šėšti* vediniu galima laikyti vardažodžius liet. *šàšas* „plutelė, susidariusi žaizdos ar opos paviršiuje; votis, skaudulys (Upyna); niežai (SD 115, R I 148)“, lat. *sass* „Schorf auf einer halbverheilten Wunde; die Krätze“ EH II 450, *sasi* „kleine Geschwüre; eiternde Drüsen (hauptsächl. im Genick)“ ME III 745, *sass* „mit der Krätze behaftet, schmutzbedeckt“ ib. 744–5. Turinio segmentai „pykti, niršti, priekabių ieškoti, krimsti; piktas, irzlus, nepatenkintas“ (juos turi *šėš-*) ir „šašas; votis, skaudulys“ yra giminingi ir galėjo atsirasti iš senesnio „pūti, gesti, darytis nešvariam“ (pastarąjį turi ir nagrinėjamoji šaknis, plg. lat. *sasi* „eiternde Drüsen (hauptsächl. im Genick)“, plg. liet. *áidyti* „bartis, rietis, vaidytis, nesugyventi“, slovėn. *jād* „pyktis, rūstybė; nuodai“, *jádit* „pykinti, kelti apmaudą, erzinti“ : s. vok. aukšt. *eiz* „skaudulys, votis, pūlingas sutinimas“, *eitar* „pūliai“, gr. οἴδος „pūlinys, sutinimas“: lat. *idra, idrs* „das faule Mark eines Baumes“; s. sl. *gněvō* „pyktis, piktumas, rūstybė“; s. rus. bažn. *gněvō* „puvėšiai“, s. sl. *gniti* „pūti, gesti“; rus. струп „šašas, piktšašis“, s. sl. *strupō* „žaizda, votis“ : gr. ῥύπος, ῥύπον „purvas, nešvarumai“. Ekstralingvistinę, t. y. fiziologinę-psichologinę nagrinėjamųjų turinio segmentų ryšio motyvą pakankamai paaiškina tokie teksto fragmentai, kaip bulg. *jad me je* „man skauda; esu piktas, man pikta“ (pažodžiui: „nuodai mane ėda“) ir vok. *es thut mir faul* (iš M. Liuterio biblijos) „man gaila, man skaudu; esu blogos nuotaikos, esu supykęs, susiraukęs, paniuręs“.

¹⁰ K. Būga, RR II 618.

¹¹ K. Būga, Aistiški studijai, Peterburgas, 1908, 64 (išn.).

Nuo turinio segmentų „pūti, gesti, darytis nešvariam; kas sugedę, supuvę; purvas, nešvarumai“ (čia ypač reikšminga tai, kad artimus ką tik minėtiesiems turinio segmentus turi ir nagrinėjamoji šaknis, plg. lat. *sass* „mit der Krätze behaftet, schmutzbedeckt“) ligi segmentų „smarvė, smirdėti“ tėra vienas žingsnis, plg., pvz., lot. *merda* „išmatos, ekskrementai“ (iš *(s)merda) : liet. *smardas* (be kirčio) „smirdėjimas, smarvė“, plg. *bus smardas wietoi gero kvapo* BP II 197, lat. *smāds* „Geruch, Duft“, pr. *smorde* „Faulbaum“, liet. *smirdėti* „dvokti“, lat. *smiřdēt* „riechen, stinken“. O tai, kad šeško pavadinimas yra susijęs su blogą kvapą, smirdėjimą, dvokimą žyminčiomis leksemomis, ide. kalbose yra gerai žinomas dalykas, plg. s. rus. *дѣхорѣ* (rus. хорѣ, хореѣ), lenk. *tchórz*, ukr. *tchir, chir* „šeškas“ : rus. дохнѣть, двѣхатъ „kvėptelėti, dūstelėti; atsikvėpti; iškvėpti; pūstelėti, padvelkti (apie kvapą)“, дохнѣть „dvėsti, gaišti, stipti, baigtis, (nu)sprogti“, liet. *dvėsti* „kvėpti; gaišti, stipti, galą gauti“; s. vok. aukšt. *wisula* (vok. *Wiesel*, angl. *weasel*) „žebenkštis (šeško giminės žvėrelis)“ < germ. **wis(j)o-* : vid. lot. *vissio* „dvokimas, smarvė“, iš kurio kilo s. pranc. *voison* „šeškas“; angl. *fitchew* „šeškas“ : angl. *vies* „smirdėti“.

Vadinasi, baltų kalbų šeško pavadinimas gali būti su priesaga -(s)k- atsiradęs iš veiksmazodžio *šeš-ti*, kurio turinio planas seniau galėjo turėti segmentus „pūti, gesti, darytis nešvariam; smirdėti, dvokti“. Kad liet. *šėškas*, lat. *šesks* reikia etimologizuoti baltų kalbų dirvoje, rodo dar ir tai, kad visi ligšioliniai bandymai baltų kalbų šeško pavadinimą susieti su kitų ide. kalbų faktais liko nesėkmingi. A. Ficko¹² siejimas su s. ind. *kaśikā* „ichneumono patelė“ (*k – š virto š – š dėl priesagos -k- disimiliacinio poveikio) ir W. Schulzės¹³ tapatinimas su s. ind. *jāhakā* „ežys“ (*ž – ž dėl priesagos -k- asimiliacijos virte š – š!) nepateisinami fonetiškai. Be to, W. Schulze klaidingai rėmėsi reikšme „šeškas“, kurios šis s. indų žodis iš tikrųjų neturi¹⁴. S. ind. *kaśikā*, kuriuo vadinama šiltosiose šalyse gyvenančios viverų šeimos plėšraus žvėrelio (vad. faraono pelės) patelė, veikiausiai yra priesagos -ikā vedinys iš s. ind. *kaśah* „ein best. Nagetier“.

Fonetiškai nepriekaištingu negalima laikyti ir J. Endzelino¹⁵ siejimo su lat. *sekškēt, sekšēt* „beschmutzen, besudeln; schmutzig werden etc.“, *sa-sekškēt* „vor Schmutz stänkerisch werden“, kadangi čia taip pat remiamasi nedėsningais fonetikos pakitimais – disimiliaciniu -k- išnykimu. Be to, neaiškūs šio latvių kalbos veiksmazodžio žodžio galo priebalsiai: -k- čia gali būti ir įterptinis. Nieko šiuo atveju nerodo ir liet. *šekšnė* „šeško dvokimas“ Vidiškės, nes jis su priebalsių meta-teze veikiausiai yra kilęs iš **šešk-nē*.

¹² A. Fick, BB 3 165.

¹³ W. Schulze, KZ 45 96=Kleine Schriften, 630 (išn.).

¹⁴ Žr. M. Mayrhofer, Kurzg. etym. Wb. des Ai., I 426.

¹⁵ J. Endzelīns, ME III 820.

10. Šešùpė

Liet. *Šešùpė*, lat. *Sesava, Seseve* J. Endzelynas¹⁶ yra susiejęs su liet. *šešėlis*. Nors semantiniu atžvilgiu tokia etimologija ir labai vilioja, tačiau visa bėda ta, kad *šeš-*čia yra ne šaknis, bet reduplikacinis elementas, į kurį dar įeina ir pirmasis šaknies priebalsis. Kaip rodo žemaičių *šešúolėtis* ir senųjų raštų *šešuolis* MK 265, BP I 102, II 233, 511, šių žodžių šaknis veikiausiai yra **šėl-/*šól-*, taigi ta pati, kaip ir veiksmožodyje *šálti*¹⁷.

Upėvardžius *Šeš-ùpė* (dėl formos plg. *Air-ùpė, Ger-ùpė, Pikt-ùpė*), *Šeš-upėlis, Šeš-upỹs, Šeš-uvà, Šeš-uvis, Šeš-ėvė* UEV 163 galima identifikuoti ir juose išskirti šaknį *Šeš-*. Jai galima skirti ir mikrotoponimus: *Šėš-ios* Pernaravos vls. pieva, *Šėš-ius* Josvainių vls. pieva, *Šėš-balis* Radviliškio vls. bala. Šių mikrotoponimų šaknies *Šeš-* identifikavimas su apeliatyvu *šeši*, semantiškai gal ir nepriekaištingas (pvz., *Šeš-balis* galėtų būti suprantamas „šešios balos“), kelia įtarimą per dideliu savo akivaizdumu ir skaidrumu.

Hidroniminio (ir mikrotoponiminio) elemento liet. *Šeš-*, lat. *Ses-* (*Sesava, Seseve*) etimologija praskaidrėja identifikavus jį su baltų šaknimi *šeš-* „pūti, gesti, darytis nešvariam, purvinam; smirdėti, dvokti“, kurios kontinuantai yra liet. *šešti* (be kirčio) „be priežasties pykti, priekabių ieškoti, krimsti“, *šešus* (be kirčio) „piktas, priekabių ieškantis, amžinai nepatenkintas“, *šāšas* „plutelė, susidariusi žaizdos ar opos paviršiuje; votis, skaudulys; niežai“, lat. *sass* „mit der Krätze behaftet, schmutzbedeckt“, *sass* „Schorf auf einer halbverheilten Wunde; die Krätze“ (žr. aukščiau s. v. *šėškas*). Tokiu atveju, pvz., *Šešùpė* interpretuojama kaip „purvina, nešvari, smirdinti upė“ ir atitinkamai mikrotoponimai *Šėšios* bei *Šėšius* – „purvinos, nešvarios, dvokiančios balos resp. pievos“. Tokios turinio plano elementų rekonstrukcijos, turint galvoje tolimos praeities epochas, kai formavosi baltiškoji hidroniminė sistema, yra visai pateisinamos ir, sakytume, būtinos. Etimologinėse hidronimų ir toponimų studijose, kaip žinoma, etimologija paprastai baigiama hidronimo ar toponimo susiejimu su atitinkamu apeliatyvu, o į tai, kad apeliatyvas taip pat yra išgyvenęs ilgaamžę istoriją, patyręs formos ir reikšmės pakitimų, dažnai visai neatsižvelgiama. Ne visais atvejais metodologiškai tai yra pateisinama.

¹⁶ J. Endzelin, ZfslPh 11 28. Pritarė H. Frenkelis, žr. jo Die baltische Sprachwissenschaft in den Jahren 1938–1940, Helsinki, 1941, 91; Lit. etym. Wb., 976.

¹⁷ E. Fraenkel, Lit. etym. Wb., 975–976.

LITHUANIAN-LATVIAN ETYMOLOGIES

Summary

Latv. *buôzt* „bristle“ seems to be derived from the noun Latv. *buôze* „stick, club with a thick end“. Latv. *buôze* and Lith. *búožė* „knob, stick, club with a thick end; flail etc.“ are apparently connected with Latv. *bâzt* „put, set, stick, fix“, Lith. *božóti* „slice“, Latv. *bêzt*² „shoot, scratch, shuffle“ (concerning their meaning cf. Lith. *bèsti* „stick“ and Latv. *best* „dig, spade“). Some parallels, cf. Lith. *žiáunos* „branchia, gills“, Latv. *žaiúnas* „gills; jaw; mouth“ and OCS *žuq* „I chew, masticate“; Goth. *munþs*, OE *mūth* „mouth“ and Lat. *mando* „I chew, masticate, eat, bite“, show that Lith. *burnà* „mouth“ (Latv. *puûns* „muzzle; snout“ is supposed to be from **burn-*) goes back to the Baltic root **bṛ-H-* „rub, grate, grind; chew, masticate“ attested in Latv. *buûnít* „squeeze, pinch, crumple, rub“, *buûzít*, *buûzêť* „rub, crumble, crease“, Lith. *biřžti* „to make a sign in a soil with the foot so that a sower could see how wide to sow“, Latv. *bêrzt* „rub, scrub, wash, chafe“. Lith. *čáižyti* and *čiąužyti* „lash, switch, whip“ are derivatives of Lith. *čležti* „lash, whip“, *čėižti* „to litter“ and respectively *čiaũžti* „slide, glide“. Latv. *drīzs* „fast, quick, swift; soon“ can be identified with Lith. *drỹžti* „tear“, *driežti* „tear“. For their semantical connection some evidence is furnished by Lith. *dréngti* „wear, tear; rub, grind off, file off; hurry, make haste“; Lith. *griėti* „snatch, seize, grasp, grab, tear; skim the milk, take the cream off; drive etc.“ Lith. *greítas* „quick, rapid, fast; prompt, speedy; near“, Latv. *griets* „quick, fast, swift; rapid, prompt“; OHG *rase*, OE *rash* „quick, fast, rapid“: Ir. *rethim* „Irun.“ Lith. *gubyti* „toss, beat, flog“ wich corresponds to Latv. *gubít* „rob, steal, plunder etc.“ provides an internal connection with Lith. *gùbti* „become hollow, sunken“, *gaũbti* „bend, turn outwards; rob, plunder“. Lith. *kaĩmpas* „handle, grip; shaft-bow“, Latv. *kaĩmps* „a bow of a basket“ are most likely derived from the verb Lith. *kaĩpti*, Latv. *kàĩpt* „seize, catch, grasp“ (cf. Lat. *capulus* and *capio* and others). Lith. *šėškas*, Latv. *šesks* „fitchew“ are considered to be derivations with suffix *-(s)k-* from the verbal root *šes-* which lurks in Lith. *šešti* „to be angry, to cavil, to carp“, *šešus* „angry, captious, fault-finding, carping“, *šāšas* „scab; abscess, boil, sore“, Latv. *sass* „scab; itch etc.“. In view of OCS *gněvō* „anger, malice, wrath“, Russ Ch *gněvō* „rotten stuff“, OCS *gniti* „rot, putrefy“ and other evidence in the Indo-European languages it is possible to reconstruct for the root *šes-* its primary meaning „to rot, to putrefy, to become dirty, putrid, to stink“. To denominate a fitchew after its stench is a well-known phenomenon in the Indo-European languages (cf. e. g. the etymologies of ORuss *dʒchorb*, OHG *wisula*, OFr *voison* and to some extent E *fitchew*). The same root *šes-* „to rot, to putrefy, to become dirty, putrid, to stink“ could be reflected in such Lithuanian and Latvian river names as *Šešupė*, *Šešuvà*, *Sesava* and others.